

Mădălina STRECHIE
Universitatea din Craiova, România

VOCABULARUL INSTITUȚIILOR MILITARE ROMANE AUGUSTANE

Introducere

Roma, încă din perioada regală, a avut o bună organizare militară, ceea ce i-a și permis să devină liderul regional, foarte devreme în cadrul peninsulei Italice. Romanii, popor indo-european, au creat o putere prin războaie, Romulus fiind așadar mai mult decât o simplă legendă, fiind un lider care s-a impus prin forța armelor. Nu întâmplător *Mars*, zeul războiului le-a fost *pater* romanilor, deoarece ei au creat una dintre cele mai profesioniste armate din lume, care a fost întrecută doar de cea a Spartei în meșteșugul armelor, dar ca implicare socială a fost cea mai bună, cea mai eficientă și cea mai organizată. Guvernul coordonat de către armata romană a fost unul mondial, militarizarea i-a asigurat disciplină și eficiență, nu rigiditate și incompetență.

Subiectul tratat de noi în prezentul articol a fost mai puțin tratat din punctul de vedere al terminologiei, ci mai mult din punct de vedere istoric, social și militar.

Metoda de cercetare pe care o folosim cu predilecție în acest studiu este metoda selecției. De asemenea, structurăm prezenta lucrare pe două părți, anume una care privește instituțiile militare, iar cea de-a doua instituțiile militarizate, cu alte cuvinte structurile din sistemul administrativ roman, gestionate de militari. Insistăm pe o descriere simplă a termenilor referitori la instituțiile amintite mai sus, oferind traducerea noastră pentru ei și un scurt comentariu legat de fiecare, pentru o mai bună receptare a lor de către filologi. Nu intrăm în detalii legate de genul, numărul și de declinările termenilor care definesc instituțiile analizate de către noi, deoarece nu acesta este scopul prezentului articol, ci realizarea unui vocabular care să fie util tuturor.

Precizăm că nu vom face o prezentare alfabetică a termenilor instituțiilor, ci în funcția importanței lor. Ne oprimă analiza doar asupra instituțiilor comandate sau deservite de către militari.

I. INSTITUȚII MILITARE

Acestea erau la rândul lor de comandă, adică superioare și de subordonare, adică subofițeri. Cele mai importante erau cele de comandă, destinate doar ofițerilor romani, subofițerii aveau și ei un *cursus* al lor, care putea să îi ducă în tagma ofițerilor de carieră, dacă excelau pe câmpurile de luptă, era cetățeni romani și se bucurau de libertate. Profesionalismul era așadar o treaptă nu numai de evoluție în carieră pentru militari, ci și în societate.

Superioare (ofițerești/de comandă)

Ordo equester[1] = *ordinul ecvestru, rangul ofițerimii romane*, adică una din clasele decidente în politica romană, încă din perioada regală (inclus în clasele superioare de Reforma lui Servius Tullius). De asemenea, această clasă socială/rang reprezenta și clasa militarilor de carieră, adică a acelora care serveau ca ofițeri ai armatei romane, fiind numiți comandanți ai trupelor. Ierarhia acestui ordin militar ajungea până la adjuncții unui corp de armată în caz de război, sau până la adjunctul dictatorului, în caz de forță majoră. *Ordo equester* era matca tuturor instituțiilor militare de comandă militară, dar și administrativă.

Militiae equestres = *miliții ecvestre/stagiile de pregătire ale unui ofițer roman*, erau ierarhic organizate în funcție de capacitatea de comandă. Ele erau în număr de patru, dar doar trei se executau în mod obișnuit, cea de-a patra era destinată elitei rangului cavalerilor[2], fiind executată de vârfurile acestui rang, care ulterior dețineau și cele mai înalte funcții administrative militarizate.

Praefectus cohortis quingenariae = *prefect (comandant) al unei cohorte (trupă de infanterie) de 500 de oameni*, reprezenta prima miliție cu care un ofițer își începea stagiul. Așadar pregătirea unui ofițer roman începea în arma infanterie, regina armelor la Roma în toate timpurile, nu doar în timpul lui Augustus. Prima comandă militară era executată într-o unitate de infanterie a trupelor auxiliare.

Tribunus militum/ tribunus cohortis = *tribun militar (ofițer, comandant) de cohortă/de infanterie*, era cea de-a doua miliție și reprezenta o avansare în ierarhia militară. Tribunii de rang ecvestru erau numiți și *tribuni angusticlavi*= *tribuni/comandanți/ofițeri cu toga tivită cu o bandă îngustă de purpură* după uniforma purtată de aceștia, care era deosebită prin mărimea benzii de purpură de la toga/uniforma lor (purpura reprezenta pentru romani culoare puterii). Pe lângă ei (în număr de 5) într-o legiune era și un

tribunus laticlavius = tribun/ofițer/comandant cu toga tivită cu o bandă lată de purpură, de neam aristocrat, care executa stagiul militar obișnuit al unui cetățean roman de un an, pe când ofițerii de carieră executau stagiul în această funcție mai mult de un an de zile. De asemenea, ofițerii de rang ecvestru nu executau toate milițiile în același loc, ci pe parcursul celor trei miliții obișnuite ei erau trimiși în toate colțurile Imperiului Roman.

Praefectus alae quingenariae = prefect/ofițer/comandant al unei ale/aripi/unități de cavalerie de 500 de oameni, comandă care era executată într-un corp de cavalerie auxiliară, deci în afara Romei. Aceasta era ultima miliție ecvestră pentru cei mai mulți dintre ofițerii romani, înainte să intre în administrația militarizată, sau desigur să primească comenzi militare importante.

Praefectus alae milliariae = prefect/ofițer/comandant al unei ale/aripi/unități de cavalerie de 1000 de oameni, care era destinată doar celor mai buni cavaleri, elita ordinului care, după îndeplinirea acestei miliții, intrau în ordinul senatorial în majoritate covârșitoare.[3] Așadar aceasta era destinată celor puțini, aleși și foarte bine pregătiți din cadrul ordinului ecvestru.

Legio = legiunea, unitatea de bază a armatei romane, care avea un efectiv între 4500-6000 de oameni și presupunea atât forțe de infanterie (majoritatea covârșitoare) cât și forțe de cavalerie în jur de 1500 de oameni. Marele savant Varro făcea etimologia cuvântului *legio*, *legionis* și îl considera că provine de la verbul *lego*=a citi, fiind vorba de lista de recrutare.

Cohors = Cohorta/subunitatea de infanterie, a zecea parte dintr-o legiune, a cărei denumire vine de la verbul *cohorto*=a îndemna.[4] Era subunitatea cea mai frecventă în armata romană. Avea așadar cel mai adesea între 500-600 de oameni.

Manipulul = unitate militară romană compusă din 200 de oameni. De aici vine verbul de astăzi a manipula, fiind foarte manevrabilă pe câmpul de luptă.

Centuria = unitate mică a armatei romane, formată din 100 de oameni.

Ala = aripă, pâlă de călăreți/cavalerie era echivalentul cohorții din infanterie, dar ea deservea exclusiv cavaleria.

Turma = escadron de cavalerie, subunitate a alei. Unitățile de cavalerie erau plasate întotdeauna în spatele infanteriei romane și acționa doar pe flancuri, când bătălia era deja decisă de infanterie, deoarece era o armă scumpă.

Equites singulares = Cavaleri individuali (de unii singuri) era trupele speciale ale armatei romane, elita cavalerilor, având rolul unor trupe de

commando din zilele noastre sau de forțe speciale. Însăși denumirea lor demonstrează calitatea lor de agenți speciali care acționau pe cont propriu, desigur pentru interesele Romei.

Subordonate [5] (subofițeri și soldați gradați)

Centurio = centurion/comandant al unei centurii sau formațiuni de infanterie de 100 de oameni, era cel mai important personaj dintr-o legiune romană, deoarece el era cel care îi educa pe *tirones*=recruții în meșteșugul armelor. Într-o legiune cu un efectiv de 4500-6000 de oameni erau cel puțin 45 sau 60. Gradul l-am putea echivala astăzi cu cel de sergent.

Primus pilus = centurionul care comanda prima centurie înarmată cu sulită, era unul dintre cei mai experimentați subofițeri romani.

Optio = cel ales, cel desemnat, adjunctul unui centurion care avea același rol de a îi învăța militărie pe soldații Romei.

Tesserarius [6] = purtătorul cuvântului de ordine către soldați, un fel de plutonier însărcinat cu comunicarea în cadrul trupelor, având așadar un rol foarte important în cadrul legiunii romane.

Praefectus castrorum = fruntașul taberei militare, care se ocupa de tabăra militară, de proviziile ei, armament, instrucție și disciplină. Mai era numit și **campi doctor** = cunoscătorul terenului, fiind un soldat profesionist cu vechime în armată, un fel de gradat.

Signifer = soldatul care purta însemnul legiunii, unde erau decorațiile acesteia.

Aquilifer = soldatul care purta aquila,(vulturul) stema Romei.

Vexillarius = soldatul purtător de drapel, de regulă din pânză care avea reprezentat un totem animal de cele mai multe ori precum lei, mistreți sau însemne divine precum fulgerele lui Iuppiter.

Imaginifer = purtătorul de însemne, de regulă cele care reprezentau zeii sau puterea imperială, împăratul fiind un *divus*=asemănător zeilor.

Cornicen = soldatul care dădea semnalul din corn, de regulă pe câmpul de luptă sau cu prilejul unor adunări solemne.

Tubicen = soldatul care dădea semnalul din trâmbiță/trâmbițaș era folosit mai ales cu prilejul triumfurilor, sau a altor ocazii solemne.

II. INSTITUȚII ADMINISTRATIVE MILITARIZATE [7]

Praefecturae = prefecturile, în care cavalerii reprezentau autoritatea împăratului și acționau ca veritabile ministere, controlând toate aspectele vieții economice ale vastului Imperiu Roman. De asemenea, prefectii romani aveau mai ales îndatoriri militare, de aceea instituțiile administrative

coordonate de către ei erau militarizate. Și astăzi în majoritatea statelor romanice avem prefecți care reprezintă autoritatea guvernului central în teritoriu. La romani, prefecturile reprezentau puterea centrală în teritoriu. Le vom prezenta mai jos în ordinea importanței lor. Cuvântul vine de la verbul *proficiscor* = a fi în față, a conduce.

Praefectura praetorii = *prefectura pretoriană*, era cea mai importantă dintre prefecturi, deoarece șeful său era un fel de prim ministru și al doilea om în stat după împărat. ***Praefectus praetorii***, era primul în ierarhia lui *ordo equester*, el conducând un veritabil serviciu secret al Imperiului Roman.

Praefectura Aegypti = *prefectura Egiptului*, adică un fel de administrator al provinciei personale a împăratului. ***Praefectus Aegypti*** era al doilea în ierarhia ecvestră și acționa ca un fel de ministru de externe.

Praefectura Annonei = *prefectura aprovizionării cu grâne*, care era condusă de ***Praefectus Annonae***, un fel de ministru al agriculturii de astăzi, care se îngrijea de aprovizionarea cu grâne a Romei. El se plasa în rangul ecvestru pe poziția a treia ca importanță, mai ales că aprovizionarea era un monopol de stat la Roma.

Praefectura vigillii = *prefectura gărzilor*, condusă de către ***Praefectus vigilium***, un fel de ministru de interne din zilele noastre. Trupele de gardieni/paznici se îngrijeau de ordinea din Roma, de supravegherea pe timp de noapte și combăteau incendiile, având așadar rol de poliție, jandarmerie și de pompieri din zilele noastre. Italia și astăzi își numește pompierii cu această denumire.

Praefectura Urbi = *prefectura Romei*, era un fel de comandă militară a Romei, dar în același timp acționa și din punct de vedere administrativ asemănător unui minister al teritoriului capitalei imperiale dar și un fel de comandant al poliției capitalei. Nu greșim când spunem că reprezenta și un fel de primar al capitalei vastului Imperiu Roman.

Praefectura classis praetoriae (Missena et Ravenna) = *prefectura flotei romane (stabilită cu două cartere generale la Missena și Ravenna)*, conduse de ***Praefectus classis***, un fel de amiral al flotei romane, flotă care niciodată nu a constituit punctul forte al Romei din punct de vedere militar, dar avea rol important în comerțul roman.

Praefectus ab epistulis = *prefectul pentru corespondență*, era o funcție creată în imperiu, fiind o funcție de birou, un fel de secretar general al împăratului care se ocupa de toate actele sale.

Praefecti frumenti dandi = *prefecți ai împărțirii de grâne*, asigurau împărțirea hranei, fiind subordonați prefectului aprovizionării, un fel de secretari de stat din zilele noastre.

Praefectura fabrum = *prefectura meșteșugurilor*, un fel de minister al industriei din zilele noastre, ocupându-se în special de aprovizionarea armatei cu cele necesare (echipament, arme).

Procuratela = *conducere administrative adjuncte*, de fapt sarcini administrative, mai ales financiare de care se ocupa fostul cavaler, ca un intendent al împăratului. Ele erau funcții militarizate, subordonate prefecturilor, *procuratorii* fiind adjuncții prefecților. Cuvântul este compus de la *pro+cura* = *pentru grija*

Procurator a libellis = *șeful adjunct al biroului de cereri adresate împăratului*, adjunctul cancelariei imperiale

Procurator a censibus = *șeful adjunct al recensământului averilor*, adjunctul prefectului care se ocupa cu economia, având deci atribuții financiare

Procurator a cogitationibus = *șeful adjunct unde se cercetau cererile adresate împăratului*

Procurator a studiis = *șeful adjunct al documentelor oficiale*

Procurator a memoria = *șeful adjunct al arhivei romane*

Procuratores praesides = *șefii adjuncți ai gărzilor*, subordonați prefecților Romei și ai gardienilor.

Procurator a rationibus = *șeful adjunct al averii private a împăratului*

Curatela = *conducere administrative subordonate*, care erau adjuncte *procuratelelor* (cuvântul vine de la *cura* = *grijă*).

Curatori fisci = *șeful administrativ al tezaurului imperial*, adică al tezaurului propriu al împăratului roman

Curatores portorium = *șefii administrativi subordonați care gestionau vămile*

Curatores frumenti = *șefii administrativi subordonați prefecturii aprovizionării*

Curatores viarum = *șefii administrativi ai drumurilor romane*

Curatores aedium sacrarum = *șefii administrativi ai templelor (edificiilor sacre)*

Curatores operum locorumque publicorum tuendorum = *curatorii templelor și curatorii imobilelor și lucrărilor publice*.

Concluzii

Acestea sunt principalele funcții militare și militarizate pe care studiul nostru le-a selectat și organizat în funcție de importanța lor pentru ofițerii romani care le ocupau. Vocabularul instituțiilor militare romane augustane (dar nu numai) numără 50 (din care 25 sunt militare și 25 sunt militarizate).

Majoritatea covârșitoare a termenilor sunt substantive, câteva adjective și foarte puține numerale. Substantivele provin, cele mai multe din verbe (mai ales cele de conducere, atât militară, cât și administrativă precum *proficiscor* și *curo*), iar adjectivele sunt frecvente în limba latină precum *publicus*, *equester*, *angustus*, *latus* etc. Numeralele sunt derivate din numerale cardinale ele fiind doar două. Am selectat așadar în mod echilibrat instituții romane militare și militarizate, pentru a demonstra ceea ce ne-am propus, selectând desigur pe cele mai importante, ele fiind mult mai multe. Meritul și competența erau cele care îi calificau pe ofițerii romani să ocupe aceste funcții. Etimologia multor cuvinte vine de la grija pe care militarii o aveau față de patria lor, indiferent unde activau, în armată, în administrație, în economie sau în forțele de poliție. Roma a creat o administrație eficientă, tocmai prin militarizarea ei, care a devenit un model pentru întreaga Europă și nu numai.

NOTE:

- [1]. Vezi despre ordinul ecvestru: Yann Le Bohec, *L'Armée Romaine sous le Haut-Empire*, ouvrage publié avec le concours du CNRS, Éditeur Picard, Paris, 1989 și Claude Nicolet, *L'Ordre Équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.C). Définitions juridiques et structures sociales*, Paris, Bibliothèque des Écoles Français d'Athènes et de Rome, 2.vol., 1966 et 1974.
- [2]. Constantin C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, Editura Ars Docendi, 2002.
- [3]. Vezi Mădălina Strechie, *Condiția femeii în cadrul familiei romane de origine ecvestră în perioada Principatului, Capitolul I: Ordinul ecvestru: istorie și dezvoltare*, pp. 13-68, Craiova, Editura Universitaria, 2008.
- [4]. Apud Gh. Guțu, *Dicționar Latin-Român*, Ediție revăzută, București, Editura Humanitas, 2018, p. 123.
- [5]. Yann Le Bohec, *op. cit.*
- [6]. Apud Gh. Guțu, *Dicționar Latin-Român*, Ediție revăzută, București, Editura Humanitas, 2018, p. 617.
- [7]. Cf. H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*, 3 vol., et 1 atlas, Bibliothèque archéologique et historique, Paris, 1982.

BIBLIOGRAFIE:

Bédoyère, Guy, de la, *Praetorian Guard. The rise and fall of Rome's Imperial Bodyguard*, 31 a. Chr.-14 p. Chr. New Haven and London: Yale University Press; 2017.

- Bohec, Yann Le, *L'Armée Romaine sous le Haut-Empire*, ouvrage publié avec le concours du CNRS, Éditeur Picard, Paris, 1989 și Claude Nicolet, *L'Ordre Équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.C). Définitions juridiques et structures sociales*, Paris, Bibliothèque des Écoles Français d'Athènes et de Rome, 2.vol., 1966 et 1974.
- Bordet, Marcel, *Istoria Romei Antice*, Traducere de Maria Ivănescu, Editura Lider, fără an.
- Braudel, Fernand, *Gramatica civilizațiilor*, vol. I-II, în românește de Dinu Moarcăș, București, Editura Meridiane, 1994.
- Christ, Karl, *The Romans, (An introduction to their history an civilization)*, translate from the German by Cristopher Holme, Published by the University of California Press Berkley and Los Angeles, 1984.
- Dinu, Dana, *Lexicologia limbii latine*, Craiova, Editura Universitaria, 2008.
- Earl, Donald, *The Age of Augustus*, Published in Great Britain, by Ellek Books Limited, Paul Ellek Productions Limited, London, 1968.
- Gagé, Jean, *Les classes sociales dans L'Émpire Romain*, Paris, Éditure Payot, 1964, Collection Bibliothèque Historique.
- Gramatopol, Mihai, *Arta romană în România*, București, Editura Meridiane, 2000.
- Grimal, Pierre, *Civilizația romană*, vol. I., traducere și note de Eugen Cizek, Editura Minerva, București, 1973.
- Iordănescu, Teodor, *Viața privată în Imperiul Roman*, București, Editura Vestala, 2003.
- *** *Larousse Dicționar de civilizație romană*, Jean-Claude Fredouille, profesor la Universitatea Paris X-Nanterre, traducere de Șerban Velescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.
- Lascu, Nicolae, *Cum trăiau romanii*, București, Editura Științifică, 1965.
- Le Bohec, Yann, *L'Armée Romaine*, Paris, Éditure Picard, 1984.
- Nicolet, Claude, *Le métier de citoyen dans la Rome Républicaine*, Éditure Galimard, Paris, 1976.
- Petolescu, Constantin, C., *Auxilia Daciae*, București, Editura Ars Docendi, 2002.
- H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*, 3 vol., et 1 atlas, Bibliothèque archeologique et historique, Paris, 1982.
- Salles, Catherine, *Călător prin Imperiul Roman*, în „Magazin Istoric”, Nr. 4, aprilie 1991.
- Southern, Pat, *The Roman Army. A social and Institutional History*. Santa Barbara, California: ABC Clio; 2006.
- Stan, Magda, Vornicu, Cristian, *Istoria lumii pentru toți. Antichitatea*, București, Editura Niculescu, 2007.
- Strechie, Mădălina, *Condiția femeii în cadrul familiei romane de origine ecvestră în perioada Principatului*, Craiova, Editura Universitaria, 2008.

- Eadem, *Drumurile romane și poșta romană* din Analele Universității din Craiova, Seria Științe Filologice, Limbi și literaturi clasice, Anul I, nr. 1-2/2004, Craiova, Editura Universitaria, pp.120-124, ISSN: 1841-1258.
- Eadem, *Special troops of the Roman army*, în volumul THE 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE THE KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION, MANAGEMENT AND MILITARY SCIENCES. SECURITY AND DEFENCE, Conference proceedings 1, Sibiu, 25-27 november 2010 This event is organized by NICOLAE BĂLCESCU Land Forces Academy in collaboration with the National Authority for Scientific Research, ISSN: 1843-6722, cotație CNCSIS B+, cod CNCSIS 329, Nicolae Bălcescu Land Forces Academy Publishing House, Sibiu, 2010, Cod CNCSIS 63, indexată BDI <http://ebschost.com/titleList/a9h-journals.pdf>, pp. 180-185.
- Strechie, Mădălina, *Imperiul Roman și globalizarea/The Roman Empire and Globalization* in AUC (Analele Universității din Craiova), Seria Științe Filologice, Limbi străine aplicate, anul VII, nr. 2/2011, Actele Colocviului Internațional „Limbă, Cultură, Civilizație”, Craiova, 24-26 martie 2011, ISSN:1841-8074, Craiova, Editura Universitaria, 2011, pp. 307-314.
- ****The Cambridge Ancient History*, Second Edition, Volume X, *The Augustan Empire*, 43 B.C.-A.D. 69, Edited by Alan K. Bowman, Edward Champlin, Andrew Lintott, Cambridge, Cambridge Histories online, Cambridge University Press, 2008.

VOCABULARY OF ROMAN AUGUSTAN MILITARY INSTITUTIONS

Abstract: The period of Augustus marked for ancient Rome the most extraordinary development in all aspects, but especially in terms of its capacity as a leading actor in the world of politics. Ruling territories on three continents, Augustus' Rome was a superpower of antiquity, the one who dictated the course of events for a good part of the known world at that time. The main force, which turned a Rome torn apart by civil war into a guarantor of world peace and security, was the Roman army. The militaries of Augustus' Rome were the ones which also represented the executive of this world empire, but who did not renounce their military status. Our study details the vocabulary of the main institutions, managed by the military, we called them militarized, (some of which, even today, have been preserved as form and sometimes as background within Romanic countries), those that led to the success of Augustan policy.

Keywords: *militarized regime, professionalism, organization, Pax Augusta, institutional terminology.*